

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖZGYŰJTEMÉNYI KÖZPONT

MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

NYAKÉK A KÉSŐ BRONZKORBÓL

A COLLAR FROM
THE LATE BRONZE AGE

HÓNAP KINCSE | 2024. OKTÓBER

A Somló-hegy
Somló Hill

A „várva várt” felfedezés

Az MNMKG–MNM régészei a Veszprém vármegyei Somló-hegyen 2023 óta folytatnak terepi kutatásokat. A régészeti önkéntesek és egyetemi hallgatók önzetlen segítségével végzett munka a közelmúltban a környékbeli tájat uraló tanúhegy történetének korábban ismeretlen szeletét mutatta meg. A Somló-hegy kutatásának egyik fordulópontja volt, amikor lelőhely-felderítés során Király Krisztián önkéntes fémkeresője néhány apró, gondosan egymás mellé helyezett bronzékszerre bukkant. A váratlan találatnak köszönhetően a kutatási programot vezető régészek egy páratlan gazdagságú, gödörben elhelyezett, késő bronzkor végi (kb. Kr.e. 960–850) leletet tárhattak fel. A kincslelet legtetetjén gondosan elrendezett edénytöredékeken díszes karperecek, egy karikacsüngő és sarlók töredékei, kisméretű karikák és viszonylag ritkának számító zablászár rész nyugodott. Közvetlenül a bronzkincs alatt egy narancssárga kerámiakorsó körvonalai rajzolódtak ki. A nagy méretű edény száját egy fekete tál zárta le, oldalán négyzetes formájú kő feküdt. Amikor az *in situ* kiemelt edényt a Pannon Egyetem demo CT-laborjában először megvizsgálták, kiderült, hogy a korsó megszámlálhatatlan mennyiségű bronztárgyat és egy aranyfóliával borított nyakéket rejtett. Az edények *in situ* kibontására az MNMKG–MNM Nemzeti Régészeti

Intézet restaurátorműhelyében került sor, ahol tartalmukat a feltáró régészek restaurátor kollégák közreműködésével, több fázisban, megfelelő dokumentáció kíséretében emelték ki. A kiemelés során bronzgombok és karikák, továbbá kék üvegpasztából, borostyánból és kagylóhéjból készült gyöngyök tömege bukkant fel, melyek valószínűleg összefüggő ruházati elemek és ékszerek részei lehettek. A két kerámiadényben elhelyezett, több mint ötezer tárgyból álló ékszerkészlet a Dunántúl területén valaha talált legnagyobb tárgyszámú bronzkori kincs.

Nyakék a Somló-hegyről

A nyakék alapja egy lekerekített végű, alsó részén enyhén kiszélesedő, tojáshej vékonyságú bronz hordozólemez, melynek külső részére hátul visszahajtott, leheletvékony, díszített aranyfóliát helyeztek. A bronz hordozólemez végeibe két kalapált drótból hajlított kapcsot bújttattak, melyek az ékszer rögzítésére szolgáltak. A tárgy szélein finom, belülről kifelé beütött perforálások futnak, melyek a nyakék alsó felén és végein az aranyfólia borítást is átütik, ezen keresztül további szervesanyag részeket rögzítettek az ékszerhez. A nyakék díszait háromtagú, zsinórt vagy gyöngysort utánzó vonalkötegminta osztja négy mezőre, közöttük nagy méretű, sűrűn beütött, koncentrikus körökből

álló minták sorakoznak. A legalsó sorban két zsinórminta összesen hét kisebb kördísz keretez. A koncentrikus körminták a nyakék legfelső és alsó sorában kisebb méretre váltanak. A mintákat a vékony aranyfóliába nyomták bele koncentrikus körfejú (*Zierpunzen*), zsinórdísz imitáló, keskeny fejű (*Faulenzerpunzen*) vagy vésőszerű poncolók segítségével, melyek bronz- és csontváltozatai több helyről is ismertek.

Somlótól Smörkullenig

A Dunántúlon a somlói nyakék korában, az elit reprezentációja elsősorban a magaskultúrák területéről ismert hatalmi jelvényekben, ruhákban és nem ritkán női ékszerekben öltött testet. Az elitkultúrára utaló leletek a Dunántúlon szórványokból („dunántúli diadém”, „óbudai korongok”, „székesfehérvári aranyfólia szálak”) és magaslati telepekről ismertek. Valószínűleg több bronzkori ember ékszerkészletét rejthette a Szí Keserű József földműves által kerámiadényban talált Vár-völgy I-es kincs, amelyből arany hajkarikák, aranyfólia korongok, egy aranygombolyag és bronzeszközök kerültek elő. Hasonló gazdagságú, arany spirálcsövekből, drótokból, öntecsekből, lemezből és hajkarika-párból álló leletegyüttesre (Vár-völgy II) bukkant Müller Róbert is a későbbi vár-völgyi feltáráson. A Lázár Jenő gyűjtéséből származó II. kincsleletben számos bronztárgy mellett egy koncentrikus körmintákkal borított diadém töredékei és egy aranyfólia-díszes korong is volt, melyeknek sajnálatos módon nyomuk veszett a II. világháború pusztításában. A somlói nyakék legfontosabb hazai párhuzamát a Kőszegi-hegységben húzódó Velem-Szent Vid-hegyen találták, itt Miske Kálmán egy díszes diadémot, két pár aranyfóliával borított gömbszeletet és egy aranyspirál töredékeit tárt fel.

Ha csak az újonnan talált nyakék mintáit vesszük alapul, a somlói lelethez hasonló tárgyak látszólag egész Európa-szerte elterjedtek. A középpont az Alpok vidéke, különösen Tirol területe, ahol az urnamezős kultúra női sírjaiban a Kárpát-medenceiekhez hasonló díszkorongokat fedeztek fel. A somlói nyakékhoz hasonló zsinórdíszszel és koncentrikus körökkel borított aranytárgyak olyan egészen zavarba ejtő távolságokban is

A ‘long-awaited’ discovery

The archaeologists of the Hungarian National Museum Public Collections Centre have been conducting field research on Somló Hill in Veszprém County since 2023. The work, carried out with the generous help of volunteers and university students, has recently revealed a previously unknown slice of history of the butte that dominates the surrounding landscape. A key moment of the exploration at Somló Hill happened during an officially organized metal-detecting campaign, as Krisztián Király, an archaeological volunteer of the museum came across a small cluster of carefully placed bronze jewels. The discovery was followed by the scientific examination of what turned out to be an extremely rich Late Bronze Age (cca 960–850 BC) hoard in a pit. On the top, on carefully arranged sherds of pots, lay ornate bracelets, fragments of a ring pendant and sickles, small rings and a relatively rare mouthpiece of a horse bit. Slightly beneath the bronze hoard, the outline of an orange ceramic jug was revealed. The mouth of it was sealed by a black bowl with a square-shaped stone lying on its side. This jug and its covering bowl were lifted in one piece and were taken to the CT lab of Pannon University. Upon CT examination, the jug was found to contain innumerable objects and a bronze collar covered with gold foil pressed inside the neck of the jug. The jug was opened and examined at the restoration workshop of the Hungarian National Museum Public Collections Centre’s National Institute of Archaeology, where its content was recorded and removed in phases by the archaeologists and conservators of the institution. Upon the recovery, bronze knobs and rings were found, along with a large number of beads made of blue glass paste, as well as amber and shells, all of which may have been part of sets of clothing and jewellery. This arrangement of jewellery, consisting of more than five thousand objects, is the largest known Bronze Age hoard ever found in Transdanubia, in Western Hungary.

The collar from Somló Hill

The core of the collar is an eggshell thin bronze support plate with rounded terminals and a slightly flaring bottom. The external face of the collar is covered

A „Thaya folyó vidéki” nyakékek, Staatliche Museen zu Berlin Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin
The collars from the 'Thaya River region', Staatliche Museen zu Berlin Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin

előfordulnak, mint Skandinávia, Spanyolország és Írország. Észak-Európában elsősorban aranycsészéken láthatunk a somlói nyakékre hasonlító díszítéseket. Az 1859-ben a svédországi Smörkullen-halomnál kb. 15 cm mélységben, egy nagy kő mellett talált aranycsésze zsinórt utánzó díszeivel és koncentrikus körmintáival kísértetiesen hasonlít mind a velemi, mind pedig a somlói ékszerekhez. Nemcsak a smörkulleni aranycsésze jelenti az egyetlen kapcsolatot ezzel a vidékkel, más csészéken (pl. Avernakø, Gjerndrup) is láthatunk hasonló mintákat, sőt maga a nyakékviselő is elsősorban Észak-Európára jellemző, bár az ottani darabokat nem borították aranyfóliával, általában spirálos díszűek, végük pedig visszapödrött, csak néhányuk (pl. Bad Oldesloe, Wardböhmen, Sonnerup-Tjørnehøj) mintája emlékeztet távolról a somlói leletre.

A látványos aranytárgyak körében a somlói nyakék legszorosabb párhuzamait mégis műkincs-kereskedelemből vásárolt anyagok és illegális fémkeresősök által

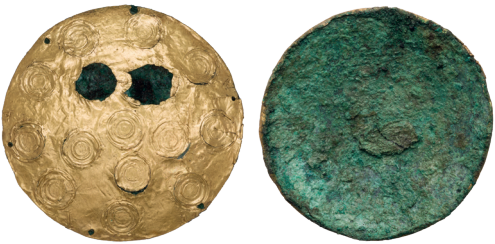
kifosztott lelőhelyek tárgyai között találhatjuk meg. A legrégebben ismert ilyen tárgycsoport ma a berlini Museum für Vor- und Frühgeschichte (MVF) gyűjteményében található. Ezeknek a leleteknek egy részét az MVF aukciósházából vásárolta, míg másik felét a tárgyakat korábban eladó berlini műgyűjtőtől szerezte meg. A leletek állítólag 1989-ben kerültek elő Morvaország és Ausztria határán, a Thaya folyó vidékén, egy szőlőhegyen, ahonnan ismeretlen körülmények között jutottak el végül Berlinbe. A valószínűleg kincsként értelmezhető tárgyegyüttes három darab, a somlói nyakékhoz megdöbbenően hasonló formájú, készítechológiai és díszítésű nyakéket tartalmaz, melyek csak mintáik apróbb részleteiben térnek el az újonnan talált tárgytól. A Berlinben őrzött leleteken kívül ismert, hogy a Thaya folyó mellett fekvő, Tabulová hora nevű késő bronzkori, erődített magaslati településen illegális fémkeresősök a somlói leletre nagyon hasonlító nyakéket tartalmazó kincset fosztottak ki. Az Aleš Navrátil és kollégái által csak képről ismert, rabolt leleteket Tabulová horához kötik, bár ők maguk is elismerik, hogy ezt a feltételezést a valószínűleg cseh fémkeresősöktől birtokukba jutott képen kívül más nem támasztja alá.

Összefoglalás

A somlói nyakék köré felvázolható lenyűgöző kapcsolatrendszer valójában több korszak anyagát foglalja magába. A leletegyüttes részét képező tárgyak technológiailag és finom stílárís jegyeikben is leginkább helyi csoportok működését tükrözik. Valószínűleg olyan mesterek generációinak munkái lehettek, akik a helyi kultúrák elitjének ízlése szerint fogalmazták újra ezeket a presztízstárgyakat az évszázadok során. Ebben a körben a somlói lelet a velemi aranykincs tárgyaival, az alpi aranyfólia korongokkal, az észak-európai csészékkel és a bizonytalan kontextusú („Thaya folyó vidéke”, „Tabulová hora”) leletekkel mutat azonosságot. A tárgy jelenléte azt sejteti, hogy a bazaltorgonáival a táj felé magasodó Somló-hegy a késő bronzkori elit lakhelye volt; közöttük élt egy asszony, aki birtokában volt egy olyan ékszernek, amelyről viselője társadalmi pozícióját Európa-szerte bárki felismerte volna.

A velemi aranykincs, Savaria Múzeum, Szombathely
The gold hoard from Velem, Savaria Museum, Szombathely

Aranyfólia-díszes bronzkorong a somlói III. kincsből MNMCK–Magyar Nemzeti Múzeum, Őskori Gyűjtemény, Budapest
Gold foil decorated bronze disc from the Somló hoard III Hungarian National Museum Public Collections Centre, Prehistoric Collection, Budapest

in decorated wafer-thin gold foil slightly folded over the rims of the plate. Two hammered and bent wire staples were inserted into the terminals of the bronze support to help fastening the artefact around the neck. Fine perforations hammered from the inside run along the edges of the object. These perforations also pierce the gold foil on the lower half and at the terminals of the collar in order to hold additional organic material attached to the jewellery. The decoration of the collar is divided into four sections by three-strand linework patterns that imitate cords or strings of beads flanking the densely stamped concentric circles arranged in rows. The concentric circular patterns are smaller in size at the top and bottom rows. The designs were stamped into the thin gold foil using concentric round-headed (Zierpunzen) punches and narrow-headed (Faulenzerpunzen) or chisel-like punches, bronze and bone examples of which are known from a number of sites in the archaeological record.

From Somló to Smörkullen

In West Hungary, during the period of the Somló collar, the representation of the elite became primarily embodied in symbols of power, such as clothing and—not infrequently—women’s jewellery associated with high cultures. Set of elite objects have been retrieved from art trade and from private collections (‘diadem from Transdanubia’, ‘discs from Óbuda’, ‘gold foil threads from Székesfehérvár’). Another set of elite objects come from hilltop settlements acting as political centres. The Várvölgy hoard I, found in a ceramic pot by farmer József Szí Keserű, contained a set of jewellery—gold hair rings, gold foil discs, a bundle of gold thread and bronze tools—that originally may have belonged to several individuals. A similarly rich find of gold spiral tubes, wires, droplets, plates and a pair of hair rings (Várvölgy II) was also excavated at Várvölgy by Róbert Müller. Ság Hill Hoard II from the collection of Jenő Lázár contained a number of bronze objects, fragments of a diadem covered with concentric circular patterns and a gold foil decorated disc, which were regrettably lost during World War II. The most important Hungarian parallel of the collar from Somló Hill was found on Velem-Szent Vid Hill in the Kőszeg Hills, where Kálmán Miske uncovered

A somlói nyakék
MNMKK–Magyar Nemzeti Múzeum, Őskori Gyűjtemény, Budapest
The collar from Somló Hill
 Hungarian National Museum Public Collections Centre, Prehistoric Collection, Budapest

an ornate diadem, two pairs of gold-foil-covered domed discs and fragments of a gold spiral.

The ornamental patterns on the newly found collar were well known all over Europe. The centre of this distribution was the Alpine region, especially Tyrol, where during the Urnfield period decorative discs—similar to those of the Carpathian Basin—have been discovered in female burials. Gold objects covered with cord ornaments and concentric circles, similar to the collar from Somló Hill, are also found at surprising distances, in Scandinavia, Spain and Ireland. In Northern Europe, decorations resembling the collar from Somló Hill are mainly found on gold cups. A gold cup found in 1859 at a depth of about 15 cm next to a large stone at the Smörkullen mound in Sweden is—regarding its cord-like ornaments and concentric circular patterns—breath-takingly similar to the jewellery from both hills at Velem and at Somló. The gold cup from Smörkullen is not the only indication of connections between the two regions, similar patterns can be seen on other cups as well (e.g. Avernakø, Gjerndrup). The custom of wearing collars is also very widespread in northern Europe. These Nordic collars, however, lack the gold foil coating, they are adorned with spiral decorations and fashioned with recoiled terminals. Only a few of them (e.g. Bad Oldesloe, Wardböhmen, Sonnerup-Tjørnehøj) are remotely reminiscent of the finds from Somló Hill.

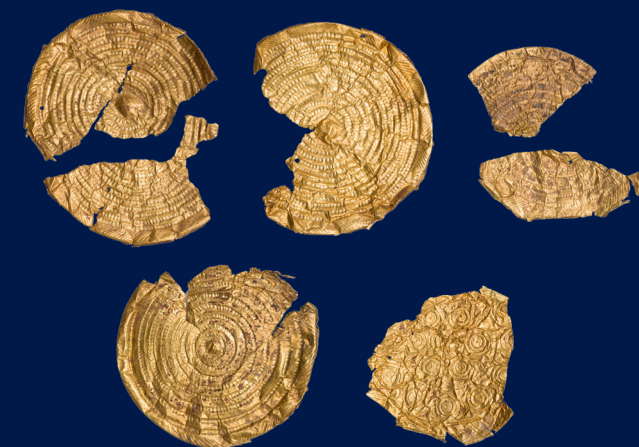
Golden artefacts similar to the collar from Somló Hill also appear among looted (i.e. illegally excavated) objects and artefacts retrieved from the art trade. The oldest known group of such artefacts is now held in the collection of the Museum für Vor- und Frühgeschichte (MVF) in Berlin. Some of these finds were purchased by the MVF from an auction house, while the others were acquired from an art collector in Berlin. The finds are said to have been discovered in 1989 in a vineyard on the border between Moravia and Austria, in the River Thaya region, and to have made their way to Berlin under unknown circumstances. The set of objects is likely to be a hoard that contained three collars, that are strikingly similar in shape, construction technique and decoration to the collar from Somló Hill, and differ from it only in minor details in their patterns.

In addition to the artefacts kept in Berlin, in the Late Bronze Age hillfort of Tabulová hora, near the River Thaya, illegal metal detectorists looted a hoard of collars that closely

resembles the find from Somló Hill. The looted artefacts, known to Aleš Navrátil et al. only from a photograph, are linked to Tabulová hora, although the authors themselves admit that this assumption is unsupported by any evidence other than the photograph.

Summary

The collar from Somló Hill reveals a story of a fascinating network of connections that existed over many generations. The artefacts in the Somló Hill assembly mostly reflect local groups in their technological and subtle stylistic features. They are likely to have been the work of generations of craftsmen who continuously reinterpreted these prestige objects to the taste of local elites over the centuries. Analogues of the Somló Hill find are the Velem gold hoard, Alpine gold-foil discs, northern gold cups, and artefacts of uncertain ('Thaya River region', 'Tabulová hora') provenance. The Somló Hill collar suggests that this butte, often depicted with its basalt pillars overlooking the surrounding landscape, was home to a Late Bronze Age elite culture. To this elite once belonged a woman, who possessed a magnificent piece of jewellery that would have been recognised by anyone all over Europe as a sign of her high social status.

A várölggy I. kincs aranyfólia korongjai
MNMKK–Magyar Nemzeti Múzeum
Őskori Gyűjtemény, Budapest
The gold foil discs from the Várölggy hoard I
 Hungarian National Museum Public Collections Centre, Budapest

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖZGYŰJTEMÉNYI KÖZPONT

MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ | www.mnm.hu
Budapest, 2024

A szöveget írta/Text by:

Dr. Tarbay János Gábor, Dr. Péterváry Tamás, Soós Bence

A fényképeket készítette/Photos:

Jaksity Iván, György László, Vágó Ádám, Wolfgang Wilhelm

Nyomda/Press:

Millennium Marketing

Kiadó/Published by:

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ

Demeter Szilárd Csaba elnök